

muzulmán párt hatalomra jutásának gyakorlatilag másnapján már meg is változik a nők öltözködése, s nem telik bele kis idő, a többnejűséget is problémátlanul bevezetik. Mindez nem az emberi természet kiábrándító voltáról árul el mély igazságokat, inkább tanúskodik hatásvadászatról.

A *Folyosó a holdra* egyes elemei ismerősek – de váteszi korkritikává nem, legföljebb egy már reménykedni sem merő, cinikus kor szimptomatikus, jellegzetesen kelet-európai felnőttmeséjévé állnak össze. (*Jelenkor*)

SZENDI NÓRA

„feléd vagy tőled”

DOMONKOS ISTVÁN: *ALLEGRO BAJBAJÓ*

Domonkos István összes eddigi versét most egy kiadványban is megjelentette az újvidéki Forum Kiadó, Brenner János és Orcsik Roland szerkesztésében. A vajdasági származású, ma Svédországban élő szerzőről és az *Allegro Bajbajó* című kötetéről is vélhetően könnyebb lenne beszélni, ha Domonkos és költészete nem szorult volna bele a „meg nem értett”, vagy még inkább a „méltatlanul mellőzött” kategóriákba. A Domonkos-recepció alapvetése és központi témája ezen *alakulások* (és nem korábbi értékítéletek!) nyomán kialakult besorolások cáfolata, aminek érdekében szükségszerűen újra és újra megisméltődnek a vitatni kívánt szempontok is, még inkább rögzítetté válva. „Domonkos István költészete olyan, mint egy visszaterő álom: amikor már megfélemlenénk róla, újra feltámad.” A Domonkos Istvánról a recepcióban és a különféle interjúkban részben saját maga által is kialakított képet tovább erősíti mindaz, amit a kötet összeállításának folyamatáról Orcsik a *Ráadás* című utószóban mesél. Amellett, hogy egyértelművé teszi, hogy a kötet megjelentetése a kiadó kezdeményezésére történt, úgy, hogy azt a „szerző autorizálásával, a vele való egyeztetéssel” adták közre, hozzáteszi, hogy „ez azonban nem ment könnyen, mivel a szerző Svédországban él, nincs internete, így csupán telefonon és hagyományos postán keresztül” tarthatták vele a gyakran megszakadó kapcsolatot (284.). A Domonkosról itt is érzékeltetett morózusság tükröződik a kötet egészén is: a fekete borítójú és fekete-fehér fényképekkel illusztrált könyvben vastag és nehéz fotópapírra nyomtatták a verseket, ami szép, szinte ünnepélyes kiállításnak lenne tekinthető, ha a kiadvány album lenne, nem pedig olyan valami, amelyet elvileg olvasásra szántak. A Domonkos-versek tehát egy kötetbe kerültek, hozzáférhetővé váltak, de a fizikai paraméterek miatt a kiadvány kevésbé csábít versolvasgatásra. Úgy tűnhet, maga a megjelentetés inkább tekinthető az újvidéki Forum Kiadó Domonkos felé, és nem az olvasók felé tett gesztusának. Ez pedig épp az összegyűjtött és újrakiadott versek miatt sajnálatos.

Az eredeti megjelenésük kronológiai sorrendjébe rendezett kötetek közül – ebben alighanem igazuk van a szerkesztőknek – az első, az 1963-as *Rátka* című a legkevésbé ismert, és mostanáig ez volt a legnehezebben hozzáférhető. Sem kötetként nincs különösebb recepciója (magyarországi szintéren szinte egyáltalán), s

olyan költeményt sem tartalmaz, amely ebből a kiadványból az életmű sokat hivatkozott művévé vált volna. Ugyanakkor, ahogy az a Domonkos-költészet egészének ismeretében ma már látható, a központi motívumok és témák már ebben a kötetben is megjelentek. Az a mostani kiadás szempontjából érdekes, hogy a kötetben közölt legelső vers az *újrakezdésről* szól („újrakezdjük a pompás virágzást”), s az lehet az olvasó érzése, mintha az egész vállalkozás valami hasonló céllal valósulna meg: Domonkos István recepcióját nem folytathatóként tételezve inkább újra kellene kezdeni. Sok vers, valamint épp például a legelső kötet esetében értelmezések, a megjelenés idején íródott kritikák-elemzések hiányában eleve csak elkezdésről lehet szó.

A *Rátka* utószóban is kiemelt egyik érdekesebb darabja a *Nature Morte* című, és az ehhez tartozó Maurits Ferenc-képet ebben a kiadványban is megjelentetik a szerkesztők, annak ellenére, hogy az nem a legelső kötetbe kerülés alkalmával szerepelt a költemény mellett, hanem egy folyóiratkiadás során. Az Orcsik által is megfogalmazott szempontból, tudniillik Domonkos Istvánnak és verseinek az egyéb művészeti kifejezési módokkal (a szintén fontos zene helyett ebben az esetben a képzőművészettel) szoros kapcsolatát érzékeltetendő azt lehet mondani, a kép beszerkesztése jó döntés volt. Még akkor is, ha egyedüli ilyen gesztusként inkább csak jelzésértéke van a kifejező Maurits-képnek. Ugyanebben a versben szerepel a jelen kritika címébe emelt részlet is: „feléd vagy tőled kúsznak a gyökerek?” (30.) A *gyökértelenség*, vagyis a saját pozíció és élet bizonytalanságának kifejeződése láthatóan az első kötettől meghatározó témája Domonkosnak, a *Rátka* és több további kötet is érinti ezt.

Az *Allegro Bajbajó* nem is csak a költő műveinek együttes kiadása miatt érdekes, de az újraközölt versek által hordozott irodalomtörténeti nyomok felsejlése miatt is. Az első kötet *Kontrapunkt* című költeménye, de legalábbis a címe, még talán ismerős is lehet egy 1964-ben megjelent antológia miatt, melynek címadó darabja volt. Elsőként ebben írt Domonkos a versírásról mint pusztá munkáról, mint olyan tevékenységről, melyért a szerző pénzt kap. A soronként fizetett honorárium művészetet (de legalábbis versformát) torzító voltára utal a következő sor: „csak a sorok számában van értelem” (38.). Domonkos költészete e kiadvány tanúsága szerint is mentes mindenféle romantikától és színes költészeti élvezettől, hiszen sokkal inkább az élet által inspirált, olyan gyakorlati és fájoan hétköznapi dolgok által, mint amilyen a megélhetés, a fanyar humorral viselt vajdasági léthelyzet és az alkalmazkodás kényszere.

Bármennyire is ódzkodom a *kisebbségi* jelző említésétől Domonkos Istvánnal és az ő költészetével kapcsolatban, mégsem szabad figyelmen kívül hagynom az eddigi recepció által rögzített fogalmakat. Vagyis noha a legkevésbé sem érzem indokoltnak ekképp jellemezni az itt tárgyalt költészetet, sem annak megalkotóját, épp a cáfolat miatt vagyok kénytelen ezt a szempontot is mérlegelni az *Allegro Bajbajó* szövegegyüttesének ismeretében. Domonkos bár kétségtelenül kisebbségi léthelyzetbe került egy idegen nyelvű többségi környezetben, költészetét és témavilágát nem ez a tapasztalat határozta meg. Magyarként élt Jugoszláviában, magyar költőként működött a jugoszláv irodalmi közegben is. Olyannyira, hogy 1970-ben szerb nyelven is jelent meg kötete, a prózaverseket tartalmazó *Prevodi Trajanja* cí-

mű. Igazán izgalmas, hogy ez is megtalálható a Forum Kiadó egyértelműen magyar közönségre számító mostani kiadványában (legalábbis vélhetően többen vannak azok az olvasók, akik szerb nyelvtudás nélkül forgatják az *Allegro Bajbajót*). Domonkos szerb vagy még korábbi jugoszláv recepciójáról keveset tudni (ez nem csak az ő esetében fájó hiány), ahogy mai svéd befogadásáról is csak egy-egy svéd nyelvű fordítás megjelenése révén tudható valami, ottani hungarológusok tájékoztatása nyomán.

A magyarországi recepció főként az 1971-es Tolnai Ottó által válogatott *Átbúzott versek* megjelenését követően élénkült meg. Domonkos Istvánnak ebben a kötetében szerepelnek az első olyan művei, amelyek a vele kortárs és a későbbi költőnemzedék számára is hivatkozási ponttá váltak. Ebben olvasható az egész Domonkos-befogadást már-már eltorzító, mindenestre a szerzőt kis túlzással „egy verses” költővé tevő *Kormányeltörésben* is. De ebben szerepel a *Kanada* című költemény is, amely a mai irodalmi fejleményeket látva legalább olyan jelentős, mint az imént említett mű. Tudniillik ez az a vers, amely a legfiatalabb költőnemzedékig ívelve mutatja meg Domonkos István meghatározó voltát. Benedek Miklósnak 2012-ben jelent meg az első kötete *Nem indul hajó* címmel, melyben olvasható egy a szintén vajdasági, a fiatal szerzőhöz hasonlóan Feketicsről származó nagy elődöt, Podolszki Józsefet is megidéző költemény. Benedek *Podolszki felkel és jár* című verse ekképpen kezdődik: „Feketicsről nem indul hajó.” Ezzel a megoldással a fiatal költő nemcsak a költemény címében megnevezett Podolszkihoz, de Domonkos Istvánhoz, az ő *Kanada* című verséhez is köti saját művét. Az *Átbúzott versek*ben olvasható Domonkos-alkotás záró sora ugyanis a következő: „kanadából sohasem indul hajó” (162.).

Kell-e külön kiemelnem a Tolnai Ottó által válogatott verseskötet másik meghatározó darabját, a *Kormányeltörésben*? Kérdésem komoly, tudniillik ez a magyar költészet egyik legtöbbet hivatkozott verse, melyet történelmi és nagyobb társadalmi változások idején rendre újraértelmeznek, általában ugyanazokat a jellemzőit hangsúlyozva. Ugyanakkor épp az imént is emlegetett Benedek Miklós írt egy izgalmas átiratot, mely már a második kötetében, a *Mintha emberekből állna* címűben jelent meg *elnök vezér* címmel. Kritikáról lévén szó, részletes elemzést nem adhatok, ám érdemes jelezni, hogy Benedek művének elbeszélője nem talajtalan, otthon(osság)át vesztett valaki – éppen ellenkezőleg: „én lenni elnök vezér távoli országban / jogom lenni élet vágni nyakon”. Átirata épp ennek a szemléletváltásnak köszönhetően válik igazán izgalmassá.

A *Kormányeltörésben* valószínűleg még jó ideig (változóan pozitív és/vagy negatív) főszereplője lesz az *Allegro Bajbajónak* is, de idővel talán felfedeződnek Domonkos István egyéb kitűnő alkotásai, illetve még kevésbé ismert kiadványai is. Ilyenek lehetnek például a lényegesen kevesebbet emlegetett gyerekverskötetek, melyek közül a *Tessék engem megdicsérni* a szerkesztői jelzés szerint két kiadást is megélt: az 1976-os első megjelenést 1980-ban követte a második. A műfaji megjelölés csalóka lehet: a szövegek inkább formai megoldásokban, semmint tematikus szinten idézik föl a klasszikus gyerekverseket. A rímek játékosága izgalmas feszültségbe kerül a megírt életszituációkkal, melyek azonban kicsit sem tekinthetők könnyed, hétköznapi helyzeteknek. Csak két példa: a *Békeharcos* című költe-

ményből származik a következő részlet: „ez itt a térkép / ez itt a Duna / ez itt a román / határ / megmutatnám én / folyónk torkolatát / de útlevel nélkül / bottal kezemben / nem léphetem / át a határt” (203.). A kirekesztettség, a (bizonyos) határo(ko)n túliság gyakran megjelenő élethelyzete mellett az életművet szintén meghatározó téma, az egzisztenciális bizonytalanság is tematizálódik a Domonkos-féle gyerekversekben. Az *Áthúzott versek Számtanpélda* című rövid költeménye a következő: „ha három tehénnek / három szarva van / ha két lónak / négy patája / ha négy verébnek három csőre / hány dinár jut / akkor a költőnek?” (211.). Ugyanakkor vannak a szerzőnek témájukban is már inkább a gyerekvilágot megidéző művei, azokat az 1981-ben megjelent *Gyermekversekötetek* című kötet tartalmazza. Ebben meseátiratok olvashatók, melyek egyebek mellett a *Csipkerózsikát*, a *Hófehérkét* vagy épp a *Jancsi és Juliskát* alapul véve születtek.

A (jelenlegi) Domonkos-életművet és így a Forum Kiadó kiadványát is a 2008-ban minden előzetes hír nélkül megjelenő *Yu-Hu-Rap* című kötet zárja. A szövegfolyamból kiemelkednek olyan ormok, amelyek épp a szerzőtől szokatlan mértékű személyességük és/vagy a megfogalmazottak súlya okán billenthetik ki az olvasót. Ilyen rögtön az, ami a verseskötet előszavában olvasható (túl azon, hogy önmagában a szerzői előszó sem tekinthető gyakori szerkesztői megoldásnak egy verseskötet esetében). Ebben Domonkos a következőt írja: „aranyat érő tanács: Gyártsatok bármit, kínai kocsonyát, zárdaszüzet gipszből, stb., csak verset NE! NE! NE!” (257.) A háromszor megismételt, csupa nagybetűvel írt figyelmeztetés a kötet egészének értelmezését meghatározza. A költészethez és a költői léthez fűződő kapcsolat szokatlanul és zavarba ejtően keserűnek hat a *Yu-Hu-Rap* oldalain, de az idézett részletben is rejlt elutasítás nem befolyásolhatja a kritikusai vagy verselmezői viszonyulást. Vagyis bár úgy tűnhet, a szerző (pontosabban a vers megszólalója) mindent igyekszik megtenni annak érdekében, hogy békén hagyják („Ne kérdezzetek / én élni akarok”, 272.), s érezhetően nemcsak a kisebbségi léhelyzet, de a versértelmezés által is elvesztett *saját* fájó hiánya is definiálódik („másoké az életem / másoké a házam / másoké a gyerekkori / tájak”, 277.), mégis, amíg minderről versben beszél a szerző (és a versek megszólalója), addig azt bizony értelmezni és elemezni lehet és kell is. A *Yu-Hu-Rap* az életműnek az a kötete, amely véleményem szerint leginkább igazolja Balassa Péter fülszövegben is emlegetett megfogalmazását, amikor az *EX Symposium* 1994-es, méltán sokat hivatkozott Domonkos-számában megjelent tanulmányának címében is már „menekült királynak” nevezi Domonkos Istvánt. A vajdasági szerző nemcsak emigrációja, hanem a költészethez és saját költészetéhez való viszonya révén is megvalósítja a Balassa által megfogalmazottakat.

A szerkesztői utószóban nem esik szó a kötet címeről, nem derül ki, hogy azt Domonkos maga választotta, vagy a szerkesztők döntöttek mellette. Egyértelmű azonban, hogy Bartók Béla *Allegro Barbaro* című művét idézi, azt pedig már inkább lehet tudni, hogy ő miért ezt a címet adta zongoraművének: önironikus gesztusnak szánta. Ez a művészi hozzáállás pedig, talán az eddigiekből is (az *Allegro Bajbaj*ból pedig egyértelműen) kitűnik, nem áll messze Domonkos Istvántól sem, sőt.

„Mi meghalni mindnyájan, nem tudni, talán téves csatateren. De előbb még olvasni könyvet, ezt [...]” – olvasható a belső borítón, Esterházy Pétertől. A Forum Kiadó kötetének fekete külseje és keserű tartalma adta komorságát fokozza, hogy

az egyik fülszöveget Esterházy írta, a kiadói recenzió pedig Bányai János volt. A valódi zavart azonban az okozhatja, hogy a szerző, Domonkos István elevensége sem tapasztalható a kortársi irodalmi közegben. Ahogy szintén Esterházy fogalmazott: „Svédország lenni messze”. De: „könyv lenni közel”. Az újvidéki kiadó Domonkos összes eddigi művének egy kötetben való kiadásával egyszerre hozta újra olvasóközelbe a szerzőt és a valóban izgalmas költeményeket, és folytatja ezzel a gesztussal (a kötet küllemét tekintve: fekete borító, fizikailag nehéz, vagyis szó szerint nehezen olvasható kiadvány) a Svédországban élő szerző muzeológizálását. (*Forum*)

SZARVAS MELINDA

Kegyártárgy a ponyván

HALÁSZ MARGIT: *A VÖRÖS NYELVŰ PÁRDUC*

Halász Margit könyvének, *A vörös nyelvű párducnak* egyik fejezetében színpadias pátozzal és egyben meglepő naivitással szól ki az elbeszélő az olvasóhoz: „Micsoda idők. Mondjátok már, hogy csak álom az egész. Mondjátok már, hogy valami szertelen képzeletű író vásári ponyvájában olvassátok.” (226.) Kevés hasonló részlet található a szövegben ahhoz, hogy az ironikusan távolságtartóvá, egyfajta kritikai reflexió tárgyává váljon az interpretáció során. Az olvasó ugyanis, aki eljut idáig, tudja, hogy ez a – mindjárt a borítón – regénynek nevezett kötet nem ironikus stílusparódia. Még csak nem is humoros betoldásokkal van dolga, pedig a túlzások és a hirtelen megszaporodó frázisok erre engednének következtetni. A szöveg valamennyi kijelentése komolyan veszi önmagát, és ha innen közelítjük meg, akkor a fikció határán mégiscsak átlépő kijelentés tulajdonképpen *elszólás*, illetve kényeseres műfajmeghatározás.

A vörös nyelvű párduc ugyanis minden jel szerint a meseregény műfaji kódjával kevert ponyvaregénynek tekinthető leginkább. Megtalálhatók benne a legfontosabb mesei alapmotívumok, toposzok, úgymint a természetfölötti jelenségek, a csodás elemek leírása, illetve a beszélő állatok, a megmentésre váró ártatlan kisasszony, a hős lovag, a leleményes legkisebb fiú, a gonosz anya stb. figurája. Mégis inkább ponyvaregénynek tűnik a kötet. Persze nem feltétlenül abban az értelemben, ahogyan a műfajt általában (és többnyire történetileg) meghatározzák. Nem gyenge minőségű papírra nyomtatott olcsó könyvről van szó, amit a vásárban vagy könyvesboltokban elkapkodnának az emberek (hiszen ennek a kiadványnak tisztességes külleme és ára van), hanem inkább bizonyos konvenciókat, írói és olvasói elvárásokat továbbörökítő szövegről. Ugyanakkor nemcsak a hirtelen vágásokkal, a cselekmény hatásvadász módon történő bonyolításával elbeszélte kalandok, a nem túl váratlan szerelmi és családi viszonyok taglalása, hanem a nyelvi megformáltság, a narrátor helyzetének, látószögének, motiváltságának problémája felett nagyvonalúan elsikló elbeszélésmód is a ponyvaregény jellegzetességeire enged következtetni.